

INLEIDING

Wijze mensen plegen te zeggen dat je het verleden moet raadplegen om de toekomst te kennen. Ze hebben geen ongelijk want wat de wereld nu vertoont, is ergens in het verleden ook al opgevoerd. De mensen zijn en waren altijd door dezelfde passies gedreven. Het is dus logisch dat hun daden eveneens op elkaar blijven gelijken.

Niccolò Machiavelli (Discorsi, 3, 43)

De wereld is zo ingewikkeld. Hoe vaak horen wij dit niet vandaag? Dat wordt dan vaak gevolgd door de mening – die voor waar wordt aangenomen – dat vroeger alles toch simpeler was. Dat is niet zo. Over het verleden zijn we vaak te optimistisch, over het heden dikwijls te pessimistisch.

Onze generatie is inderdaad niet de eerste die zo denkt. Herlees Lode Zielens' *Moeder, waarom leven wij?* Het epos verhaalt de levenscycli van een familie die, ergens in de eerste decennia van de twintigste eeuw, meedrijft op de stroom van de tijd zonder veel te begrijpen van wat haar overkomt:

Niemand begrijpt waarom fabrieken sluiten. Niemand kan het verband leggen tusschen een verren oorlogen, tusschen het ijsch op den stroom, het dichtvriezen van kanalen en rivieren en het stilleggen van de machines. Wie kan daar iets van begrijpen?

Deze verzuchting is op geregelde tijdstippen te horen. In december 1948 kopte de cover van *Elseviers Weekblad*: 'De Wilde Wereld'. Het blad was op zoek naar 'zekerheden' in tijden van opperste verwarring. Heel optimistisch klonk het niet: 'Wat kan de mens in deze wereld doen dan werken naar vermogen, geloven zo hij kan, en hopen?'

Het 'uitzicht is in nevelen gehuld,' oordeelde ook de Nederlandse cultuurhistoricus Johan Huizinga een decennium eerder, aan het begin van de grote Depressie van de jaren dertig van de vorige eeuw. En toen hij later, aan de vooravond van zijn dood in 1945, terugblikte op de eeuwende stelde hij vast hoe velen toen het gevoel hadden in een stroomversnelling te zitten:

Een tijdsgewricht van ongehoorde en algeheele structuurverandering der geheele maatschappij. (...) Men vergeet daarbij veelal eerst eens de historie te vragen of zij ook vroeger wel dergelijke verregaande veranderingen heeft aan te wijzen. (...) Die stellige verwachting van aanstaande algeheele vernieuwing van maatschappij en leven heeft ongetwijfeld meer dan één tijdperk gekend.

Wie denkt dat zijn tijd in alle opzichten uniek is, vergist zich, zo meende dus ook Huizinga. Dat is zowat de eerste rode draad in dit boek. Vergeet dat onze tijd zoveel complexer is dan alles wat ooit voorafging. De mens heeft nu eenmaal een beperkt historisch inlevingsvermogen. Steeds weer meten we wat we meemaken, af tegen onze eigen ervaringen – of hoogstens tegen de ervaring van de generatie die net voor ons kwam. Wat daarvoor kwam, voélen we niet echt. Het verleden is vaak geen deel van de landkaart

waarmee we onze weg zoeken in de wereld van vandaag, laat staan van die waarmee we de wereld van morgen tegemoet treden.

We worden allen verpletterd onder de hoeveelheid informatie – net zoals ook Huizinga over zijn tijd schreef. Die hoeveelheid is opnieuw zo overweldigend dat we door de bomen het bos niet ontwaren. CNN en het internet brachten de wereld in onze huiskamer, maar daarmee ook de complexiteit van een onnoemelijk aantal lokale situaties. De hoeveelheid beschikbare informatie verbergt al te vaak ons onvermogen om al die feiten te ordenen in ons hoofd, evenals onze onmacht om ze ook nog eens te interpreteren.

De wereld is altijd in verandering. Maar soms is onze wereld meer dan gebruikelijk in beweging. Als velen het gevoel hebben dat te veel te snel beweegt, voelt het aan alsof we met z'n allen in een stroomversnelling beland zijn – een 'tijdsgewricht' zou Huizinga dat noemen. Dat is ook in de afgelopen dertig jaar het geval geweest, zowel in de grote omgeving van de wereldpolitiek als in de kleine omgeving om ons heen. Tussen beide heeft immers nooit een waterdicht schot bestaan. Dat is meteen de tweede rode draad in dit boek.

De geschiedenis is een lange, trage rivier. Soms duikt een plotselinge stroomversnelling op. Ergens in het midden van de jaren zeventig jaar hebben golfslagen de geschiedenis in een stroomversnelling gebracht, eerst langzaam, maar vervolgens steeds sneller, als in een maalstroom. De wereld drong opeens onze huiskamer binnen. De wereld werd een dorp en de mens kon een wereldburger worden. Maar velen voelden zich veeleer een schipbreukeling, onzeker dobberend op de stroom van de tijd. Vertrouwde bakens verdwenen plotseling. Nieuwe onzekerheden kwamen in de plaats van oude waarheden. Nooit eerder konden zoveel mensen over zoveel informatie beschikken. De hedendaagse mens ziet, maar begrijpt het niet meer. En als het menselijke brein ontoereikend is om de wereld te 'lezen', te begrijpen, te ordenen, dan wordt de mens een schipbreukeling die zich niet van zijn beste kant laat zien.

In zulke omstandigheden hebben wij mensen immers de neiging om ons vast te klampen aan allerlei reddingsboeien. Het is dan ook geen toeval dat 'identiteit' de afgelopen decennia, en ook nu nog, zo'n belangrijke plaats inneemt in de politiek. Al te vaak was dat niet in positieve zin. De jaren negentig van de vorige eeuw zagen demonen opduiken, waarvan we dachten dat we ze voorgoed achter ons hadden gelaten. Hypernationalisme in Joegoslavië. Volkenmoord in Rwanda. Religieus fanatisme en politiek extremisme versimpelen de wereld tot een Wij-tegen-Zij. In het Zij projecteerden we ons onbehagen. In het Wij zochten we beschutting. 'Koorts heeft onze tijd zonder twijfel', schreef Johan Huizinga in 1935. De diagnose lijkt ook toepasselijk op het einde van de twintigste eeuw.

Misschien is het allemaal nog niet helemaal duidelijk, maar de wereld van morgen wordt langzamerhand opnieuw 'leesbaar'. Het schuim van de golfslagen van de geschiedenis begint immers stilaan op te lossen. Langzamerhand ontwaren we de contouren van de wereld die ons de komende jaren – of decennia – tegemoet zal treden. Aldous Huxley was er rotsvast van overtuigd dat uit de geschiedenis maar één les te trekken was en dat is dat er geen lessen getrokken worden uit de geschiedenis. Dat hoeft niet zo te zijn. Misschien is de wereld leesbaarder dan we denken.

Voor zover de geschiedenis onze gids kan zijn, kunnen we er maar beter van uitgaan dat we een woelige tijd tegemoet gaan – en dat levert meteen een laatste rode draad in dit boek op.

De woelige tijden die voor ons liggen, zullen echter anders zijn dan de woelige tijden die achter ons liggen. Die laatste waren het gevolg van een stroomversnelling in de geschiedenis. De eerste daarentegen zijn het gevolg van oude bekenden in de geschiedenis. Het boek wil daarom vergeten gebeurtenissen uit de geschiedenis opdiepen, die ons zullen helpen klaarheid te scheppen in wat vandaag is en morgen misschien komen zal. Nu is het zo dat men met die vergelijkingen tussen gisteren en vandaag altijd voorzichtig moet omspringen. De geschiedenis bereidt zijn gerechten immers nooit tweemaal op dezelfde manier. Maar de ingrediënten, en soms de recepten, zijn wel vaak dezelfde.

Dit boek wil de landkaart waarmee we onze weg zoeken, wat meer diepgang geven. Wat vandaag gebeurt met gisteren verbinden, is zowat het opzet van het verhaal dat voor u ligt.

Een boek schrijf je nooit alleen. Ik wil vooreerst mijn studenten en medewerkers bedanken die mij – zonder dat zij dat zelf beseften – de gelegenheid hebben geboden om sommige van de ideeën in dit boek te formuleren. Collega's en vrienden waren vervolgens zo vriendelijk proefversies van sommige hoofdstukken onder de loep te nemen, en soms van mening te verschillen. Ik dank in het bijzonder: Sven Biscop, Naima Charkaoui, Youri Devuyt, Helmut Gaus, An Ghys, Dries Lesage, Romeo Matsas, Jan Orbie en Tanguy Struye de Swielande. Mattias Vermeiren wil ik danken voor zijn research voor hoofdstuk zeven en Erika Peeters voor haar nauwgezette correctiewerk – en de eigenzinnige commentaren die zij met enige regelmaat in de tekst inlaste. Nog een laatste woord van dank aan Anne Minne, Arnaud en Inge voor de talloze tips en discussies rond de keukentafel (en aan Brendan die hierin participeerde via het wereldwijde web).

Een kleine handleiding bij het lezen van de krant of het surfen op het internet. Meer wil dit boek niet zijn. Gaat u rustig zitten. We gaan even de tijd nemen om te overschouwen waar we vandaan komen en waar we heen gaan – misschien.

Duinbergen-Brussel, januari 2008